

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Doktori disszertáció

Bánszki Kristóf

„A Linda című sorozat és a Kádár-korszak társadalmi képzelete”

DOI azonosító: 10.15476/ELTE.2023.060

Filozófiatudományi Doktori Iskola,

Prof. Dr. Ullmann Tamás DSc, egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője

Film-, Média- és Kultúraelméleti Doktori Program,

Dr. Gelencsér Gábor PhD, habilitált egyetemi docens, a Doktori Program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Dr. György Péter DSc, egyetemi tanár, a bizottság elnöke

Dr. Gelencsér Gábor PhD, habilitált egyetemi docens, hivatalosan felkért bíráló

Dr. Murai András PhD, egyetemi docens, hivatalosan felkért bíráló

Dr. Hermann Veronika PhD, egyetemi adjunktus, a bizottság titkára

Dr. Orosz-Réti Zsófia, egyetemi adjunktus, a bizottság tagja

Dr. Margitházi Beáta PhD, egyetemi adjunktus, a bizottság póttagja

Dr. K. Horváth Zsolt PhD, egyetemi docens, a bizottság póttagja

Témavezető és tudományos fokozata:

Dr. Varga Balázs PhD, habilitált egyetemi docens

Budapest, 2023.

1. A disszertáció célkitűzése és a téma körülhatárolása

Disszertációmban a magyar televíziós sorozatokkal, ezen belül is a *Linda* című szériával foglalkozom. Arra a kérdésre keresem a választ, vajon a *Linda* a szocialista rendszert meghaladó vagy épp ellenkezőleg, a rendszerből új dolgokat megmutató narratíva? A *Linda*, illetve az egyéb sorozatok középpontba állítása fontos kulisszául szolgál a szocialista televíziózás lehetőségeinek, önképének értelmezésében. Megállapításom szerint a szocializmus utolsó évtizede alatt készült sorozat semmiképpen sem a nyolcvanas évek közepétől jellemző politikai enyhülés mentén újításokat behozó narratíva. Ellenkezőleg: a széria legtöbb esetben a társadalmi mozgásokat, a szocialista hiánygazdaságot a kapitalizmus – így a demokrácia – világába átvezető üzleti és társadalmi jelenségeket, a megújuló és „nyugatisodó” televíziós trendeket előzi meg. A sorozat készítői egyedi látásmódjukkal, szakmai beágyazottságukkal és kapcsolatrendszereik által felmenő rendszerben képzelik el bizonyos reformok fokozatos bevezetését. A rendező, Gát György és csapata tudatosan alkalmaz olyan nyugatról elcsúszott fogásokat, melyek a fokozatosan átalakuló társadalmi igényekkel találkoznak, így a széria több esetben precedenst teremt, több változás is elindul általa a Magyar Televízió berkein belül.

Feltevésém szerint a sorozat nagyon speciális helyet foglal el a késő Kádár-kor Magyarországnak populáris kultúrájában, és igen izgalmas ambivalenciával kapcsolódik a korszak társadalmi-kulturális-politikai viszonyaihoz. Sok szempontból semleges viszonyul a hivatalos ideológiához, de legalábbis semmiképp sem megy azzal szembe. Bizonyos elemeiben a nyolcvanas évek erősödő reformizmusával van szinkronban. Követi az országban zajló társadalmi-politikai átalakulásokat, ugyanakkor vannak olyan aspektusai, amelyek utólag visszatekintve már akár nem is késő szocialista, hanem protokapitalista értékeket jelenítenek meg. Elemzésemben emellett érvelek, hogy a *Linda* – különösen az első évad elindításakor – egyfajta társadalmi klímaváltozást előrejelző és egyben formáló sorozatként értelmezhető. Hatása és fontossága korabeli és azóta is tartó népszerűségéből és kultuszából is fakad.

A *Linda* hatása és a róla kialakított, erősen megosztó vélemények a kapitalista popkultúrát irányozzák elő. Ennek oka, hogy a sorozat minden tekintetben (például cselekvő női hős, üzleti modell stb.) eltér az addigi magyar sorozatoktól, tévés produkcióktól. Protokapitalista szemléletével emellett tudomást vesz saját továbbélésének lehetőségeiről, az ehhez szükséges feltételeket pedig megteremti maga számára, így hazai sorozatoktól eltérő módon tudatosan törekszik arra, hogy ne csupán közönséget szerezzen, de közösséget is építsen.

2. A disszertáció felépítése és az alkalmazott módszer vázolása

Disszertációm középpontjában a bűn ábrázolásának, a narratíva társadalmi terének, illetve a kezdeményezőkézség és cselekvőképesség megjelenésének kérdése áll, különös tekintettel a minden szempontból újszerű főhős, a rendőrnő (vagy rendőrlány) figura megjelenítésére, valamint a támogatókarakterek és az antagonisták ábrázolására. A női főhős cselekvőképessége mellett a rendőrség ábrázolása, a bűnözés bemutatása, illetve a látvány megteremtése szintjén is megmutathatók azok a mozzanatok, amelyek alapján a *Linda* újító, közvéleményformáló sorozatnak nevezhető. A rendszerváltást követően hosszú ideig nem készült a szocialista televízióval foglalkozó magyar vizsgálat, ekkor még elsősorban a nyugati televíziózásról születtek elemző tanulmányok, ez a helyzet nagyjából 2014 körül kezdett megváltozni.

Az első fejezetben a bevezetőt, a dolgozat kérdéseit és téziseit követően bemutatok három alapművet, melyek kiemelten fontosak a szocialista televíziózás vizsgálatakor, majd a témáról szóló hazai szövegeket elemzem. Ezek a szövegek érdekes módon a különféle televíziós műsортípusok közül elsősorban a sorozatokkal foglalkoznak. Ezt követően bemutatom a magyar televíziós sorozatgyártás történetét és főbb trendjeit, különös tekintettel a bűnügyi műfajokra, ezen belül is a krimisorozatokra. Mivel a korabeli nézői percepciókat és a televíziós szakemberek munkáját is erősen befolyásolták a televízióban sugárzott külföldi alkotások, ehelyütt áttekintést adok a Magyar Televízió által műsorra tűzött nyugati krimisorozatokról is.

Az elemzés fókuszát szűkítve a második fejezetben rátérek a dolgozat fő témájára, a *Linda* című sorozat elemzésére. Első lépésként ismertetem a sorozat bemutatásának körülményeit, és annak újszerűsége mellett érvelek. Részletesen elemzem a sorozat által bemutatott nemi szerepmodelleket, a főhősnő (elsősorban a korábbi magyar trendektől eltérő) karakterjegyeit és a fontosabb mellékszereplőket, az individualizmus és kollektívizmus kérdéskörét. Érveket sorolok fel amellet, hogy Linda a magyar sorozattörténet első feminista hősnője.

Ezt követően megvizsgálom, hogyan ábrázolja a sorozat a rendőrség és a bürokrácia viszonyát, és ez mennyiben tér el a korábbi magyar mozgóképes hagyományoktól és a nyugati mintáktól. Amellet érvelek, hogy a sorozat nemcsak a bűnüldözők, de a bűnelkövetők ábrázolásának tekintetében is innovatív. Bemutatom a *Linda* vizuálisan újszerű látványvilágát, vagyis hogy a rendezői koncepció értelmében a hangsúly a kamera előtti tér kitöltésére helyeződik. Ennek

alátámasztására elemzem a forgatással kapcsolatos munkamódszer sajátosságait és a sorozat néhány konkrét képi megoldását, majd azonosítom a sorozat protokapitalista vonásait. Bemutatom a sorozat látványorientált elemeit: a főcím vizuális jellegzetességeit, a jellemző helyszíneket és az extrém sport-ábrázolást.

A harmadik fejezetben összefoglalást adok Gát György életművéről, mely nem választható le az elemzett sorozatról, majd a *Linda* létrejöttének történetét konstruálom meg többek között levéltári forrásokra támaszkodva. Külön elemzem a sorozat egyes évadjainak gyártási hátterét, hangsúlyt fektetve olyan sajátosságokra, mint például a második évadra Gát György által kifejlesztett újszerű finanszírozási forma és produkciós újítások. Megfigyelésem szerint az első évad narratív és formanyelvi kísérlet arra vonatkozóan, vajon a magyar közönség is nyitott-e a kor konvencióitól jelentősen eltérő főszereplő, történet és megjelenési forma befogadására. A második évad azonban már nem a formai és tartalmi kísérletekről szól, sokkal inkább pénzügyi, gyártásszervezési és erőforrás újratervezési kísérletként fogható fel. A produkciós újítások szempontjából fontos a forgatókönyv írásával kapcsolatos újfajta munkamódszer, a *writer's room* mechanizmus bevezetése.

A negyedik fejezetben a *Linda* és Gát György személye körüli botrányokat rekonstruálom, majd bemutatom a merchandising, a remedializáció és a sztárépítés működésmódját, sajátosságait, és amellet érvelek, hogy az élőszereplős magyar televíziós sorozatok világában a *Linda* nem csupán narratív, produkciós szinten hoz megújulást, hanem a széria utóéletét tudatosan alakító, protokapitalista szemlélet viszonylatában is.

Zárásképpen bemutatom a korabeli nézettségi adatok mérési lehetőségeit és ezek felhasználását, szakmán belüli értékelését, majd ismertetem a sorozat egyes évadjainak hazai és külföldi fogadtatását.

Kutatásom során kvantitatív és kvalitatív elemzési módszereket használtam, melyet személyes interjúkkal és levéltári kutatással egészítettem ki. Mindvégig az volt a legfontosabb szempont, hogy a felmerülő vizsgálati irányok társadalomtörténeti, kultúraelméleti megközelítésből történjenek. Imre Anikó *TV Socialism* című könyvében kifejti, a szocializmust és a televíziózást egymásba nyíló ablakként érdemes kezelni. E szemlélethez hasonlóan a vizsgált tematikák kapcsán rendkívül fontos volt értelmezni a televízió- és pártvezetés elgondolásait, magáról

alkotott képét, saját szerepével kapcsolatos álláspontját, hiszen egyes művek jelentősége vagy kevésbé jelentős szerepe épp e körülmények ismeretében mérhető fel igazán.

3. A disszertáció eredményei

Dolgozatomban elvégeztem a téma feldolgozásához szükséges terjedelmes vizsgálati korpusz rendszerezését, másrészt ezt kvantitatív és kvalitatív analízissel, személyes interjúkkal, levéltári kutatással egészítettem ki. Gazdag forrásanyagra támaszkodó kutatásom túlmutat egy konkrét sorozat elemzésén: a *Linda* példáján keresztül feltártam a Magyar Televízió nyolcvanas évekbeli működésének főbb jellemzőit, a sorozatok gyártástörténetének sajátosságait, és nemzetközi kontextusba helyezve elemeztem mind tartalmi, mind gyártástörténeti szempontból. Továbbá elemzés tárgyává tettem a szocialista és a kapitalista televíziós műsorkészítés eltérő működésmódját és trendjeit, és a merchandising, a remedializáció és a sztárépítés jelenségeit. Disszertációm felfogható egy sajátos megközelítésű televíziótörténetként, melyben a különféle gyártástörténeti, recepciótörténeti, stiláris és tartalmi stb. vetületeket mindig az elemzés tárgyát képező sorozat, a *Linda* viszonylatában mutatom be, értelmezem.